

NICHOLAS A. CHRISTAKIS

”

O pledoarie impresionantă
pentru capacitatea noastră
de a fi prieteni.

The New York Times

”

O privire optimistă și plină
de prospețime asupra
speciei umane.

Kirkus Reviews

Schița originilor

Evoluția unei societăți bune

”

Aceste concluzii ale unei explorări de o viață a naturii umane
ne îndeamnă să fim lucizi și, totodată, ne dau speranță.

Washington Independent

*Lumea este mai bună
cu cât ești mai aproape de Erika*

CAPITOLUL 1

Societatea dinăuntrul nostru

După cel de Al Doilea Război Mondial, când mama mea, o etnică greacă crescută la Istanbul, era mică, și-a petrecut verile pe Insula Büyükkada, la distanță de o scurtă plimbare cu feribotul de pe coastă. Mulți ani mai târziu, în 1970, și-a dus copiii în vizită. Grecii au numit întotdeauna Insula Prinkipos (Insula Prinților), fiindcă nu le plăcea numele turcesc. Locul se schimbase puțin de când Lev Troțki fusese exilat acolo în 1929. Apoi, la fel ca acum, era interzis transportul motorizat, iar oamenii se deplasau pe jos, pe măgari sau în trăsurile trase de cai care alunecau pe piatra cubică. În 1970, trecuseră două decenii de la vizita mamei mele, deoarece ea și părinții ei, la fel ca alți membri ai minorităților, fuseseră alungați din Turcia în anii '50, în timpul unui conflict interetnic major.

Eu și fratele meu mai mic, Dimitri, aveam doar opt și șase ani și, deși vorbeam greaca, nu știam turca. Totuși, ne-am aventurat și am găsit o mulțime de băieți cu care să ne jucăm. Pe dealurile acoperite cu pini din spatele casei, ca o capsulă a timpului abandonată de bunicul meu, cu un boiler pentru apă cu lemne și obloane verzi, am organizat inițial un grup mare, lucrând împreună pentru a explora terenul și a comunica prin intermediul pantomimei urgența de a acumula grămezi mari de conuri de pin. În cele din urmă – inevitabil –, am hotărât să ne împărțim în două echipe și să ne implicăm în luptă, să aruncăm conuri unii în alții și să încercăm să le furăm prin atacuri pe furiș. O simplă economie de piață a apărut în paralel cu hoția: conuri mici verzi, care erau mai ușor de aruncat, au fost schimbate pentru conuri enorme, sfărâncioase, explozive, pe care ni le-am imaginat ca grenade. Deoarece artileria noastră nu a fost distrusă după bombardament, fiecare atac a alimentat armamentul adversarilor. Jocurile – cu arsenalul lor jalnic, economia bazată pe troc, solidaritatea de grup și trișatul ocazional – au durat ore întregi.

Băieții turci erau diferiți de fratele meu și de mine în anumite feluri. Aveau părul tuns mai scurt și purtau veste. Își aruncau conurile de pin din dreptul soldului, mai degrabă decât ridicând mâna deasupra umerilor, cum făceam noi. Și cunoșteau mai bine terenul. Dar aceste diferențe păreau minore și erau ignorate ușor. Toată lumea a jucat jocul social în care ne angajaserăm. Separați de o distanță culturală și lingvistică semnificativă, am putut crea împreună o mică ordine socială cu trăsături familiare, de care ne-am bucurat cu toții.

Unul dintre scopurile copiilor care se joacă astfel este să imite comportamentele adulților și să exerseze rolurile lor. Dar jocul nu se rezumă doar la învățarea copiilor, explicit sau implicit, să acționeze ca adulții. În multe societăți de vânători-culegători, adulții lasă copiii să se joace singuri și adesea sunt foarte puțin conștienți de ceea ce fac copiii lor. Jocul apare spontan, fără îndrumări. Iar joaca așa – o experiență pur voluntară, motivată intrinsec și extrem de plăcută – presupune foarte des „experimente de viață socială” pe care eu și prietenii mei turci le-am urmărit pe insulă.¹

Iată descrierea unui antropolog care a observat un grup de joacă de lungă durată, format din 13 copii din Ua Pou, Insulele Marchize. Copiii, care aveau vârste cuprinse între 2 și 5 ani, au fost observați în fiecare zi timp de câteva luni jucându-se, fără supravegherea adulților, într-o zonă din apropierea plajei (un loc cu „valuri puternice” și „ziduri ascuțite de lavă”, precum și „macete, topoare și chibrituri” în apropiere pentru orice eventualitate). Ei „au organizat activități, au rezolvat dispute, au evitat pericolul, s-au ocupat de răni, au distribuit mărfurile și au negociat schimbul de jucători – fără intervenția adulților”². O serie mai sistematică de studii longitudinale despre jocuri din întreaga lume (Nyansiongo, Kenya; Khalapur, India; Juxtlahuaca, Mexic; Tarong, Filipine; Taira, Japonia; și „Orchard Town”, pseudonim pentru un oraș din Noua Anglie), conduse de antropologii Beatrice și John Whiting și colegii lor de la mijlocul anilor '50 până la mijlocul anilor '70, au ajuns la concluzia că, deși exista o variație semnificativă în funcție de sex, vârstă și cultură între membrii, activitățile, jucăriile și locurile de joacă tipice pentru copii, comportamentele sociale și interacțiunile lor în timpul jocului erau întotdeauna similare.³

Societățile în sine ar putea fi privite doar ca versiuni reduse ale jocurilor acestor copii. În *Homo ludens*, clasică lucrare din 1938 despre oameni și joc, istoricul social Johan Huizinga ajunge să susțină că „orice acțiune omenească se reduce la o joacă”⁴. Comportamentul copiilor implică adesea

realizarea unui fel de societate temporară în miniatură. Oamenii nu se pot abține de la joacă de la vârste fragede.

Jocul copiilor

Privind în urmă după mai bine de 40 de ani, pot vedea că jocurile pe care fratele meu și cu mine le-am jucat cu băieții turci implicau un grad ridicat de organizare socială cu funcții pe care, de atunci, le-am recunoscut prin termeni tehnici: *favoritism în grup, complementaritate comercială, ierarhie socială, cooperare colectivă, topologie de rețea, învățare socială și moralitate evoluată.*

Acum am propriul laborator, dar încă mă joc și mă gândesc la aceste lucruri. Grupul meu a conceput un software specializat pentru a recruta mii de adulți din întreaga lume și apoi pentru a le urmări comportamentul în societăți miniaturale pe care le creăm online. Manipulez interacțiunile sociale din aceste societăți – adunând la întâmplare oameni care să fie bogați sau săraci sau introducând pe ascuns agenți robotici care par oameni adevărați, pentru a vedea ce probleme provoacă – pentru a privi originile traiului social uman și pentru a înțelege de unde provin cooperarea, coeziunea, ierarhia și prietenia. Grupul meu explorează, de asemenea, evoluția acestor fenomene, căutând originile străvechi ale vieții sociale, chiar și când născocim exemple foarte moderne.

Unul dintre fenomenele mai descurajante pe care le-am observat este favoritismul în grup, adică preferințele oamenilor pentru propriile grupuri. Este sentimentul călduros de apartenență la o echipă pe care l-am trăit în Büyükada. Favoritismul în grup este văzut chiar și la copiii de vârstă preșcolară și mulți cercetători au explorat dacă această preferință este înăscută. Într-un experiment, copiilor de cinci ani li s-au oferit tricouri de diferite culori (roșu, albastru, verde, portocaliu) și apoi li s-au arătat imagini cu alți copii care poartă tricouri identice sau de culoare diferită de a lor. Copiii au înțeles că tricourile lor au fost repartizate la întâmplare. Și, într-adevăr, nu a existat nicio diferență specifică în rândul copiilor din fotografii, în afară de culorile cămășii. Totuși, copiii i-au preferat pe cei care purtau aceeași culoare a tricoului; le-au alocat mai multe resurse limitate (monede de jucărie) și au raportat mai multe gânduri pozitive despre ei.⁵ De asemenea, au considerat că membrii din grupul lor de culori ar fi mult mai amabili și ar împărți jucăriile. Și au fost capabili să rețină și să își amintească mai bine acțiunile pozitive ale grupului lor, codând informații favorabile care le descriu pe cele de tipul lor. Toate acestea au apărut pur

și simplu datorită culorilor tricourilor alocate aleatoriu. Alte studii asupra prejudecății în grup la vârste chiar mai mici, la trei sau cinci luni, îi susțin în continuare caracteristica înnăscută.⁶

Dar aceasta nu este singura sensibilitate socială relevantă cu care ne naștem. Oamenii par să aibă un simț moral elementar de la naștere. Și, ca la construcția întregii geometrii euclidiene din puținele sale axiome, principiile noastre morale înnăscute reprezintă baza pentru comportamentul social, care este ulterior modelat de experiență și educație.

De exemplu, psihologul Paul Bloom și colegii săi au documentat sensibilitatea la corectitudine și reciprocitate – care sunt cruciale pentru cooperare – la bebelușii de până la trei luni, folosind o varietate de experimente ingenioase.⁷ Într-un experiment, bebelușilor în vârstă de trei luni li s-a arătat un pătrat albastru care „ajută” un cerc roșu să urce pe un deal și un triunghi galben împingând cercul în jos. Când au făcut o alegere, bebelușii au optat pentru pătratul albastru (culorile și formele au fost variate pentru a fi siguri că acele caracteristici nu au influențat preferințele).⁸ În alte experimente, bebelușii au făcut diferența între marionetele care au ajutat sau au împiedicat acțiunile altor marionete. Bebelușii i-au preferat pe băieții buni și tot lor le-au displicut ticăloșii. Alte experimente cu marionete au arătat că bebelușii de 13 luni au o „teorie a minții”, ceea ce înseamnă că aceștia înțeleg stările mintale (cunoștințe, credințe, intenții) ale altora, ceea ce este, în mod evident, crucial pentru raționamentele morale și util pentru viața socială.⁹ Într-o altă serie de experimente, copiii mici au ajutat spontan și fără nicio solicitare adulții care se prefăceau că se luptă cu deschiderea unui dulap.¹⁰ Pe scurt, încă de la o vârstă foarte fragedă, omul pare presetat (în sensul de a avea o tendință puternică, înnăscută) să interacționeze în moduri pozitive, să înțeleagă intențiile celorlalți și cu tendința de a-i păsa să fie corect. Prin urmare, este destul de surprinzător faptul că, deși detaliile diferă de la un loc la altul, fiecare societate apreciază bunătatea și cooperarea, definește actele de cruzime și îi clasifică pe oameni în buni și răi.

De ce sunt oamenii astfel? De ce, chiar de la naștere, manifestăm astfel de comportamente consecvente, relevante din punct de vedere social? De unde provin principiile sociale care ghidează jocul copiilor și modelează viața adulților? Și cum ajung oamenii din fiecare societate să creeze o ordine socială similară, cu trăsături importante și familiare, care sunt considerate universal valabile?

Universale culturale

Este ușor să pierdem din vedere ce au societățile umane în comun, deoarece, când privim în jurul nostru, vedem o bogăție nelimitată în materie de tehnologie, artă, credințe și moduri de viață. Dar concentrarea pe diferențele dintre societăți ascunde o realitate mai profundă: asemănările lor sunt mai mari și mai importante decât diferențele.

Imaginează-ți că vezi două dealuri când stai pe un platou înalt de 3 000 de metri. Văzute din poziția ta, un deal pare înalt de 90 de metri, iar celălalt, de 275 de metri. Această diferență pare imensă (la urma urmei, un deal este de trei ori mai mare decât celălalt) și s-ar putea să te concentrezi asupra forțelor locale, cum ar fi eroziunea, pentru a justifica diferența de dimensiuni. Dar această perspectivă restrânsă ratează ocazia de a analiza celelalte forțe geologice substanțiale care au creat ceea ce sunt, de fapt, doi munți asemănători, unul cu o înălțime de 3 100 de metri și celălalt de 3 300 de metri.

Cu alte cuvinte, ce vezi depinde de locul în care stai. Și, foarte des, când vine vorba despre societățile umane, oamenii au stat pe un platou, lăsând diferențele dintre societăți să mascheze asemănările copleșitoare. Extinzând metafora, ia în considerare modul în care activitățile umane, cum ar fi agricultura și exploatarea minieră, remodelează peisajul. Aceste acțiuni umane ar putea modifica detaliile aspectului dealurilor, dar nu schimbă fundamental munții – originile lor au legătură cu forțe mai mari, asupra cărora oamenii nu au niciun control. Același lucru s-ar putea spune despre cultură: modelează anumite aspecte ale experienței sociale umane, dar lasă multe alte caracteristici tari ca piatra.

O perspectivă mai largă ne ajută să apreciem acest lucru. Astronauții, care nu sunt aleși pentru sentimentalismul lor, ajung foarte des să spună cât de banale sunt diferențele dintre oameni. Cosmonautul Aleksandr Aleksandrov a spus-o astfel: „Zburam peste America și deodată am văzut zăpadă, prima zăpadă zărită de pe orbită. Nu am vizitat niciodată America, dar mi-am imaginat că sosirea toamnei și a iernii este la fel ca în alte locuri, iar procesul de pregătire pentru ele este același. Și atunci, mi-am dat seama că toți suntem copiii Pământului nostru.” Când Donald E. Williams, comandantul navei spațiale, a văzut globul albastru suspendat în întunericul spațiului, a observat: „Cu siguranță, experiența îți schimbă perspectiva. Lucrurile pe care le împărtășim în lumea noastră sunt mult mai valoroase decât cele care ne divid.”¹¹

Majoritatea experiențelor care induc un asemenea sentiment de uimire ne fac să simțim că depășim cadrul nostru obișnuit de referință. Unii oameni de știință cred (deși este greu de dovedit) că sentimentul de uimire este o emoție evoluată, menită să provoace o schimbare cognitivă care reduce egoul și îi face pe oameni să se simtă mai apropiați de ceilalți. Răspunsul la fenomene naturale puternice – cum ar fi furtunile, cutremurele, vastele întinderi de gheață sau deșert –, care presupune o punere pe plan secund a sinelui și o înmulțire a legăturilor de grup, s-ar fi putut să le asigure supraviețuirea primilor oameni. O caracteristică esențială a uimirii, au susținut psihologii Dacher Keltner și Jonathan Haidt, este că reduce preocuparea față de sine și face ca indivizii să se simtă parte a unui întreg.¹² Potrivit primatologei Jane Goodall, cimpanzeii trec prin ceva asemănător. Sunt uimiți de lucrurile din afara lor și se uită visător la cascade și apusuri de soare, ceea ce sugerează o posibilă origine evolutivă a acestui sentiment.¹³

Cu toate acestea, în ciuda perspectivei celor câteva suflete care s-au aventurat în spațiu, există o lungă istorie de argumente feroce între cei care cred că există universale culturale care leagă umanitatea și cei care cred că varietatea pură a experienței umane înseamnă că nu există trăsături constante cu adevărat. *Cultura* poate fi definită ca ansamblul de idei (și obiecte) produse de un grup, idei care sunt de obicei transmise social și capabile să afecteze comportamentul individual. Universalele culturale sunt trăsături împărtășite de toate popoarele din întreaga lume. Însăși universalitatea trăsăturilor sugerează că acestea au fost probabil modelate de evoluție. De exemplu, faptul că oamenii sunt identificați în mod unic în fiecare cultură (aproape întotdeauna prin utilizarea numelor personale) sugerează că există ceva fundamental în ceea ce privește identitatea personală.¹⁴

Unii critici consideră că afirmațiile despre universalele culturale sunt suspecte atât din punct de vedere științific, cât și din punct de vedere moral. Căutarea universalelor este văzută ca problematică, fiindcă le impune categorii standard (adesea cele occidentale) tuturor oamenilor și, prin urmare, se consideră că mai degrabă disprețuiește diversitatea umană, în loc să privească dincolo de ea. Unii se tem că acceptarea realității universalelor culturale le-ar permite observatorilor să aibă o poziție din care să judece practicile culturale străine și să le eticheteze ca aberante.

Unii critici mai duri consideră chiar și o singură excepție de la universale drept negarea universalității. Dar capacitatea universală nu este aceeași cu expresia universală. Iar acești critici trec de obicei cu vederea faptul că, de obicei, cazurile excepționale au solicitat o presiune extraordinară de remodelare a ordinii naturale. De exemplu, există (din câte știm) o singură societate

din lume – Baining din Noua Guinee – care reușește să reprime tendința înnăscută pentru joc. Dar acest lucru nu înseamnă că în Baining copiii nu sunt predeterminați genetic pentru joacă. De fapt, sabotarea dorinței naturale de joc necesită o mare forță culturală, adulții Baining devalorizând jocul și descurajându-i pe copiii care încearcă să facă asta.¹⁵

Dezbaterea despre universale provoacă tensiuni mai mari în știință. Cea mai faimoasă încleștare la care ne vom întoarce gravitează în jurul contribuțiilor relative ale naturii și experienței ca explicații pentru existența umană. Cei care pledează pentru existența universalelor aparțin în general taberei naturii. O altă tensiune apare între *lumpers* și *splitters*. Cei din prima categorie încearcă să grupeze lucruri similare; ceilalți identifică distincții în lumea naturală.¹⁶ O altă tensiune apare între cei care se concentrează asupra tendinței medii a unui fenomen (cum ar fi prețul mediu al unei case pe piață) și cei interesați de variația acestuia (gama prețurilor locuințelor și forțele care contribuie la inegalitatea dintre prețuri de la loc la loc). Dar aceste planuri diferite – căutarea coerenței sau studierea variației – ar trebui privite ca moduri mai degrabă complementare decât opuse de a analiza fenomenele naturale, inclusiv specia noastră, științific.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, sociologi ca Émile Durkheim, Franz Boas, Margaret Mead și Ruth Benedict au susținut că nu putem explica o cultură prin trăsături biologice sau psihologice moștenite. Cultura a fost produsă deliberat și prudent de oameni și nu poate fi redusă la cauze mai profunde.¹⁷ În anii '70, antropologul cultural Clifford Geertz a susținut că, deși există universale subiacente, acestea sunt neinteresante în comparație cu modalitățile variate în care astfel de trăsături sunt exprimate. A simțit că gradul de abstractizare necesar pentru a identifica universalele era prea mare ca să poată fi folosit.¹⁸ În cel mai bun caz, natura umană a furnizat o materie primă nediferențiată și extrem de maleabilă, care a avut o importanță neglijabilă.¹⁹ Prin urmare, în această linie de gândire, variația culturală a fost punctul central al cercetărilor științifice.

Alți sociologi au avut opinii diferite. În 1923, antropologul Clark Wissler a descris un „model universal“ al caracteristicilor culturale și a ajuns la concluzia că aceste universale – legate de vorbire, mâncare, adăpost, artă, crearea de mituri, religie, interacțiuni personale și atitudini față de proprietate, guvernare și război – sunt înrădăcinate în biologia umană. În 1944, celebrul antropolog Bronisław Malinowski a discutat, de asemenea, despre dependența culturii de „nevoile organice ale omului“, potrivit unei serii de nevoi de bază (precum siguranța, reproducerea și sănătatea) cu răspunsuri culturale pe măsură (cum ar fi protecția, rudenția și igiena).²⁰

În eseuul său din 1945, „The Common Denominator of Cultures“, antropologul George Murdock a făcut o „listă parțială“ de universale ordonate alfabetic, una exhaustivă și foarte detaliată (în opinia mea, chiar oboșitoare și arbitrară). A cuprins totul, de la decorațiuni la activități sportive, interpretarea viselor, practici sexuale, sentimente și chiar controlul vremii. Murdock a conceput aceste universale mai degrabă ca pe anumite caracteristici ale *clasificării* decât ale conținutului. Cu alte cuvinte, deși detaliile precise ale comportamentului uman în oricare dintre aceste domenii diferă de la un loc la altul, ele au constituit o bază comună înrădăcinată în „natura biologică și psihică fundamentală a omului și în condițiile universale ale existenței umane“²¹.

În 1991, antropologul Donald Brown a contestat tabuul răspândit împotriva căutării de universale în domeniul antropologiei. El a prezentat cele trei mecanisme ample prin care trăsăturile culturale ar fi putut deveni universale: (1) s-ar putea să fi pornit dintr-un singur loc și să se fi răspândit la scară largă (precum roata); (2) ar putea să reflecte soluții descoperite în mod obișnuit la greutățile impuse de mediu și pe care le înfruntă toți oamenii (cum ar fi nevoia de adăpost, de a găti mâncare și de a asigura îngrijirea urmașilor); și (3) ar putea să reflecte caracteristici înnăscute comune tuturor oamenilor (cum ar fi apelul la muzică, dorința de a avea prieteni sau angajamentul față de corectitudine). Unele universale, deși nu toate, trebuie să fie un produs al naturii noastre umane evolute.²²

Într-o descriere detaliată a unui ipotetic „om universal“, Brown a enumerat zece de universale la nivel de suprafață, sociale, comportamentale și cognitive, asemănătoare cu lista lungă a lui Murdock, remarcate de etnografi:

În domeniul cultural, universalele umane cuprind mituri, legende, rutine zilnice, reguli, concepții despre noroc și diverse tipare, accesorii corporale și producerea și utilizarea de unelte; în domeniul limbajului, universalele cuprind gramatica, fonemele, polisemia, metonimia, antonimia și un raport invers între frecvența de utilizare și lungimea cuvintelor; în domeniul social, universalele cuprind o diviziune a muncii, grupuri sociale, clasificare pe vârstă, familie, sisteme de rudenie, etnocentrism, joc, schimb, cooperare și reciprocitate; în domeniul comportamental, universalele cuprind agresivitate, gesturi, bârfe și expresii faciale; în domeniul minții, universalele cuprind emoții, gândire dihotomică, prudență sau frica de șerpi, empatie și mecanisme de apărare psihică.²³

Aceste categorii fundamentale de universale sunt importante și ies în relief atunci când pășim înălțimile.

Variațiile trăsăturilor culturale aparent disparate ar putea fi legate una de alta. De exemplu, societățile cu alfabet au religii mai elaborate decât cele fără. Un astfel de model de trăsături corelate sugerează că există într-adevăr o forță de organizare mai profundă care conturează complexitatea societăților umane, iar acest lucru a fost documentat printr-un studiu realizat pe 414 societăți din 30 de regiuni din întreaga lume, studiu care a avut în vedere o perioadă de 10 000 de ani.²⁴ Multe caracteristici-cheie ale societăților umane sunt legate funcțional; nu sunt independente. Ele cooperează în moduri previzibile și o singură măsură de bază poate fi utilizată pentru a le capta. Din punct de vedere metodologic, este similar cu modul în care măsura unică a cheltuielilor ar putea explica de ce proprietățile diferite ale unei mașini (acelerația, siguranța, echipamentul și facilitățile) se potrivesc.

Existența aspectului înăscut în mai multe tipuri de experiență umană a fost construită pe mai multe domenii. Psihologul Paul Ekman a propus o legătură universală între emoțiile de bază și expresiile faciale – în special pentru fericire, furie, dezgust, tristețe și frică – și a sugerat o bază evolutivă a acestora.²⁵ Astfel de expresii sunt înăscute, chiar dacă manifestările lor exacte asupra feței umane sunt uneori conturate cultural.²⁶ Studiul caracteristicilor universale ale limbajului, propus de lingvistul Noam Chomsky, psihologul Steven Pinker și alții, oferă o altă zonă fertilă pentru a discerne universalele.²⁷ Iar etnomuzicologii au verificat o altă categorie de universală culturală – formele muzicale²⁸. Un eșantion de 304 înregistrări muzicale din întreaga lume a dat numeroase „universale statistice“ (ceea ce înseamnă că au fost puține excepții de la tipare) pe nouă zone geografice; acestea cuprindeau caracteristici legate de ton și ritm, precum și stil și contextul social.

Aceste universale muzicale sunt atât de importante, încât chiar și alte specii le manifestă; de exemplu, papagalii cacadu fac muzică bătând ritmuri similare cu ale noastre.²⁹ Mai mult, funcția muzicii – indiferent dacă este vorba despre păsări, elefanți, balene sau lupi – poate fi deliberat socială. Această observație privind apariția universalelor umane la alte specii este ea însăși o idee foarte puternică. Dacă un fenomen (cum ar fi prietenia sau cooperarea) este prezent la specia noastră și la altele, atunci este un candidat deosebit de bun pentru un universal *între* grupuri din propria specie. Dacă împărtășim o trăsătură cu animalele, atunci cu siguranță o putem împărtăși unii cu alții.

Totuși, problema cu numeroase inventare de universale este că par adesea mai degrabă liste exhaustive de caracteristici pe care culturile le *pot* include, și nu serii de elemente de bază pe care culturile *trebuie* să le includă. Aceasta din urmă este îngrijorarea și mea. În plus, mă concentrez

asupra acelor caracteristici ale universalelor care sunt *sociale* în natură, care au legătură cu modul în care funcționează grupurile de oameni. Și, în cele din urmă, mă interesează universalele care au origini evolutive, și nu ecologice. Adică sunt concentrat la universalele codate în genele noastre, mai degrabă decât la cele care au apărut (independent, în mai multe locuri) ca răspuns imediat la mediul în care oamenii se află (de exemplu, prezența universalului plaselor de pescuit în culturile care profită de râuri și mări pentru hrană). În această privință, o perspectivă evolutivă ne obligă să ne concentrăm asupra trăsăturilor pe care evoluția le modifică efectiv. Practica medicinei nu este ceva înnăscut în genele noastre, chiar dacă, practic, fiecare societate are o tradiție de vindecare, însă dorința de însănătoșire și supraviețuire (atât în noi înșine, cât și pentru cei pe care îi iubim) și motivația unei persoane de a ajuta pe altcineva sunt înnăscute.

Astfel, lista mea de universale este esențială și mai concentrată decât aceste eforturi anterioare. Concentrându-se pe o serie crucială de caracteristici sociale specifice, ea este legată de motivul pentru care oamenii alcătuiesc ce înțelegem noi prin societăți bune. Asta provine, dovezile vor arăta, din moștenirea evolutivă a speciei noastre. Și este, cel puțin parțial, înnăscută în genele noastre. Numesc această listă de universale *suită socială*.

Suita socială

Societățile umane sunt atât de vibrante, complexe și cuprinzătoare, încât au propriile vieți. Par construite de alții, de oameni puternici sau de forțe istorice dincolo de înțelegerea umană. În anii '70, când eram copil, unii oameni erau atât de impresionați de caracterul aparent sofisticat al civilizațiilor antice din Egipt și din America, încât inventau povești cum că ar fi fost modelate de extraterestri. Dar societățile umane nu provin din altă parte. Ele vin din interiorul nostru.

Capacitatea de a ne uni pentru a forma societăți este într-adevăr o trăsătură biologică a speciei noastre, la fel cum este capacitatea de a merge pe două picioare. Această capacitate înnăscută – atât de rară la regnul animal – a făcut posibilă și ceea ce biologul evoluționist E.O. Wilson a numit „cucerirea socială a pământului”³⁰. Nu creierii sau mușchii noștri ne permit să guvernăm planeta. Și, asemenea altor comportamente care au ajutat specia noastră să supraviețuiască și să se reproducă, exact capacitatea umană de a construi societăți a devenit un instinct. Nu este doar ceva ce *putem* să facem – este ceva ce *trebuie* să facem.

La baza tuturor societăților, voi arăta, se află suita socială:

- (1) Capacitatea de a avea și de a recunoaște identitatea individuală
- (2) Dragostea pentru parteneri și urmași
- (3) Prietenia
- (4) Rețelele sociale
- (5) Cooperarea
- (6) Preferința pentru propriul grup (adică „părtinire în grup“)
- (7) Ierarhia moderată (adică egalitarism relativ)
- (8) Învățarea și predarea socială

Aceste caracteristici apar din interiorul indivizilor, dar caracterizează grupurile. Ei lucrează împreună pentru a crea o societate funcțională, de durată și chiar bună din punct de vedere moral.³¹ Identitatea individuală oferă o bază pentru dragoste, prietenie și cooperare, permițându-le oamenilor să urmărească cine este cine de-a lungul timpului și spațiului și să răspundă la bunătatea altora cu bunătate. Dragostea este o experiență umană deosebită (construită pe o trăsătură văzută doar la câteva alte mamifere, și anume, practica creării de legături cu partenerii).

Iubirea deschide, de asemenea, calea, evolutiv vorbind, ca noi să simțim o legătură specială nu numai cu rudele, ci, în cele din urmă, cu indivizii cu care nu avem nicio legătură. Adică oamenii au prieteni, iar acest lucru este și o parte crucială a suitei sociale. Formăm uniuni pe termen lung, nereproductive, cu alți oameni. Acest lucru este extrem de rar în regnul animal, dar este universal la noi. Ca urmare a faptului că avem prieteni, ne reunim în rețele sociale și modalitățile în care facem acest lucru sunt universale. Modelele matematice ale prieteniei sunt aceleași în întreaga lume. Oameni de pretutindeni cooperează, iar această cooperare este susținută nu doar de faptul că interacționăm din încredere cu prietenii, nu cu persoanele necunoscute în cadrul relațiilor față-în-față pe care le construim, ci și de faptul că formăm grupuri ale căror granițe le impunem, ajungând să ne placă cei din interiorul grupului mai mult decât cei din afara lui. Oamenii de pretutindeni își aleg prieteni din propriile grupuri și preferă propriile grupuri. La rândul său, cooperarea este un dat crucial pentru învățarea socială, una dintre cele mai puternice invenții ale speciei noastre. Niciun om nu trebuie să învețe totul de unul singur; cu toții ne bazăm pe alții să ne învețe, o practică extrem de eficientă, prezentă în toate culturile. Iar rețelele de prietenie și învățarea socială firește că pregătesc locul pentru un fel de ierarhie moderată la oameni, în care acordăm mai mult prestigiu

unor membri ai grupului – de obicei, celor care ne învață lucruri sau care au multe legături – decât altora.

Aceste caracteristici se referă la adunarea în grupuri și sunt foarte utile pentru supraviețuirea într-o lume incertă, oferindu-ne modalități de a dobândi și de a transmite cunoștințe mai eficiente și permițându-ne să combatem riscurile. Aceste trăsături sunt în mod evolutiv raționale, cu alte cuvinte, ne sporesc capacitatea de adaptare darwinistă și dau un imbold interesului nostru individual și colectiv. Oferindu-ne sensibilități și comportamente sociale, genele noastre ajută la modelarea societăților pe care le formăm la scară mică și mare.

La rândul său, acest mediu social fabricat creează o buclă de reacție în timpul evoluției. De-a lungul istoriei, oamenii au trăit înconjurați de grupuri sociale, iar prezența semenilor noștri – oameni cu care trebuie să interacționăm, să cooperăm sau pe care să îi evităm – a fost la fel de importantă ca orice prădător în formarea genelor noastre. Evolutiv vorbind, mediul social ne-a modelat atât cât l-am modelat și noi pe el. Mai mult, deși mediile fizice, biologice și sociale au fost esențiale în evoluția noastră, acestea diferă într-un sens substanțial. În afară de controlul (extrem de important) al focului de acum peste 1 milion de ani în urmă, abia în ultimele câteva mii de ani au reușit oamenii să își schimbe semnificativ mediile fizice și biologice, prin îndiguirea râurilor, domesticirea plantelor și a animalelor, poluarea aerului, folosind antibiotice ș.a.m.d. Înainte de inventarea agriculturii și a orașelor, oamenii nu își construiau mediile fizice; pur și simplu le alegeau. În schimb, s-au ocupat mereu de mediile sociale.

Viața socială impune cereri speciale asupra noastră și multe capacități cognitive și repertorii comportamentale au evoluat pentru ca noi să facem față problemelor. De exemplu, suntem echipați în mod înăscut să cooperăm, iar traiul în grupuri de cooperare favorizează anumite predispoziții genetice legate de bunătațe și reciprocitate. Suntem făcuți să avem prieteni, nu doar parteneri de reproducere, iar atunci când formăm prietenii, modificăm lumea socială din jurul nostru într-un mod care face ca prietenia să fie utilă. Indivizii care nu au aceste capacități prosociale nu au la fel de mult succes în eforturile lor de a supraviețui și de a se reproduce. Genele noastre ne ghidează să creăm un mediu social care să reacționeze și să favorizeze anumite tipuri de gene utile în mediile pe care le-am creat. De-a lungul evoluției, oamenii au asimilat genetic axiome sociale universale.

Caracteristicile fundamentale ale societăților umane sunt ghidate de o *schită* la formarea căreia specia noastră a ajutat de-a lungul a mii de ani. Unii evoluționiști sunt iritați de metafora unei schițe.³² Ei consideră că

schیțele sunt fixe și deterministe. O altă problemă este însă că, dacă ridici o clădire pe baza unor planuri, altcineva inspectează acea clădire și apoi poate crea o schیță pe baza analizei, pe când, în privința codului genetic care oferă instrucțiuni pentru un organism, nimeni nu inspectează organismul ca apoi să recreeze cu ușurință codul. Poți merge în ambele direcții cu un plan, dar într-o singură direcție cu un cod genetic. Drept urmare, acești oameni de știință preferă metafore precum programe sau rețete, dar se pot face unele predicții despre o rețetă prin inspecția unui aliment preparat. Și, în orice caz, nu se poate întotdeauna să recrezi schیța originală exact din inspecția unei clădiri. Schیțele nu sunt neapărat realizate pe deplin sau complete. Pot fi interpretate. Deși schیțele sunt orientări specifice, ele pot fi modificate – revizuite de arhitect, interpretate de constructor sau modificate de către ocupanți. Mai important, din punctul de vedere al utilizării acestei metafore, uneori controversate, când o folosesc aici, nu vreau să spun că genele *reprezintă* schیța. Mă refer la faptul că genele acționează pentru a *scrie* schیța. Schیța vieții sociale este produsul evoluției noastre, scris cu cerneala ADN-ului.

Evoluția ne obligă în mod universal să formăm o societate de bază. Această schیță înseamnă că societățile au anumite forme pentru care *nu sunt răspunzătoare* și unele constrângeri pe care trebuie să le respecte, iar noi vom explora ambele categorii. Oamenii se pot abate de la plan, dar numai până la un punct. Când se abat prea mult, după cum vom vedea, societatea se prăbușește.

Ce ne unește

Variațiile interculturale ale trăsăturilor și comportamentelor au rămas în centrul atenției extraordinar de mult timp, fiind adesea folosite într-un mod deplorabil pentru a justifica disprețul sau opresiunea celor „din afară”. Aceste variații culturale sunt uneori legate de observații despre variațiile genetice ale trăsăturilor fizice umane (exemplu: diferite tipuri de hemoglobină care aduc beneficii precum toleranța la altitudini mari sau rezistența la malarie).³³ Acest lucru ar putea face să pară rezonabilă căutarea cauzelor genetice ale variației practicilor culturale și există unele dovezi limitate în ceea ce privește trăsături precum violența, căutarea noutății, aversiunea față de risc și comportamentul migrator.³⁴ Genele explică însă foarte puțin variația dintre grupurile culturale din listele lungi de trăsături propuse de antropologi. Nu există gene pentru chirurgie sau idolatrie care să explice

motivul pentru care unele societăți fac tăieturi deschise pe oameni sau își fac imagini cu zei. O astfel de variație se datorează culturii.

Cu toate acestea, chiar dacă genele noastre nu explică *variația* culturală, ele pot explica *universalele* culturale. Mai mult, genele explică de ce există cultura. Evoluția oferă fundamentul pentru cultura umană, dându-ne capacitatea de a coopera, de a ne face prieteni și de a învăța social. Manifestăm variație culturală tocmai pentru că am evoluat pentru a avea această capacitate.

Când descriu baza evolutivă a comportamentelor, fie la nivel individual, fie la nivel societal, unii oameni de știință se concentrează adesea pe diferențele care ne pot chiar separa. Dar când vorbesc despre o schiță, interesul meu este cu totul altul. Nu spun că *diferențele* dintre societăți se bazează pe genele noastre. Mai degrabă, spun că *asemănările* dintre societăți – instantanee în suita socială – se bazează pe gene.

Mă interesează caracteristicile sociale profunde pe care le împărtășesc oamenii, de unde provin aceste trăsături și ce scopuri biologice și sociologice servesc în modul în care continuă să modeleze societățile noastre, indiferent care ar fi detaliile culturale. Puține caracteristici universale susțin integrarea oamenilor în societăți. Dacă am lua grupuri de oameni de oriunde pe planetă și i-am lăsa să își formeze propriile societăți, fără nicio îndrumare sau autoritate formală, ce ar face?

Într-un stil plin de culoare, personal și adeseori exuberant, Christakis demonstrează că legăturile interumane sunt bazate atât pe cultură, cât și pe moștenirea genetică.

ANDREW SOLOMON

Diversitatea culturilor și a identităților personale maschează faptul că suntem o singură ființă.

În această carte genială, frumoasă și atotcuprinzătoare, Christakis arată cum opt înclinații umane universale ne-au legat unii de ceilalți și ne-au făcut stăpâni asupra planetei, vieții și sorții noastre comune.

DANIEL GILBERT

Christakis reunește filozofia, antropologia, sociologia și genetica pentru a ne da o veste extraordinară: evoluția ne-a pregătit să fim mai buni. Într-un moment în care istoria întunecată a primelor decenii ale secolului trecut pare să se repete, e o ușurare să ne amintim de ce partea mai bună a naturii omenești triumfă în cele din urmă.

ANNE APPLEBAUM

